

Сергій БІЛЯЦЬКИЙ

Серед процесів глобальної значущості, які розкривають характерні особливості сьогодення, передусім варті уваги ті, що пов'язані з досягненнями в біологічній науці. Утім, відразу зауважимо: ці наукові досягнення ми розглядаємо не лише як благо для людства, а й як кроки, котрі, можливо, наближають цивілізацію до заборонної межі пізнання.

На порозі безсмертя чи забороненої зони пізнання?

Скільки років «наклонує» наука людині?

Заяви деяких західних учених про те, що вже 2020 року може бути здійснено клонування людини, світова спільнота сприйняла неоднозначно. Багато вчених-біологів попередили людство про величезну небезпеку експериментів. Але, водночас, чимало вчених у США надіслали на адресу конгресу листи, рішуче виступивши проти будь-яких заборон на наукові дослідження, пов'язані з клонуванням людини. Науковий поступ, мовляв, зупинити не можна. Тим паче що тут ідеться про «життєво важливі» біологічні дослідження. Є такі вчені й у нас, в Україні.

Однак поширена й інша думка: то не справа людини втручатися в таємниці природи та визначати, кому й у який спосіб з'являтися на світ. Давайте поміркуємо.

Метод клонування людей обіцяє в перспективі можливість радикального лікування всіх хвороб людини завдяки застосуванню замісної терапії. Припустімо, з вашої клітини вирощено три, а то й п'ять зомбованих біологічних копій. У них підтримують життя на біологічному (не соціальному!) рівні задля того, аби мати носіїв повного запасного комплексу ваших органів. Будь-який із них (ногу, руку, нирки, серце або навіть голову) за потреби можна взяти й пересадити у ваш організм замість ураженого, скажімо, раком або пошкодженого в автокатастрофі органу. Та це ще не все. Теорія клонування людини дає змогу не тільки говорити про значне подовження тривалості її життя, а й приводить до приголомшливого висновку про можливість безсмертя.

Однак на цьому шляху перед *homo sapiens* постають перешкоди. Чомусь повсюдно дозволені експерименти над рослинами й навіть тваринами (ми отримуємо інсулін від свині в інтересах збереження нашого здоров'я та життя) і водночас заборонено клонування людини, зовсім нешкідливе для неї, аби в майбутньому продовжити її життя, а то й зробити безсмертною.

Як саме належить робити? Звернімося до Старого Завіту. «Днів Життя Авраамового, які він прожив, було сто сімдесят п'ять років. І сконав Авраам і помер у старості добрій, у похилому віці, *насичений життям* (виділено автором. – С. Б.), і доклався до народу свого». (Як влучно сказано про головне – «насичений життям!».)

Відомо: що старшими стаємо, то скоріше для нас плине час. Наприклад, у дитинстві місяць здавався роком. Це пов'язано з тим, що в юному віці в організмі відбувається набагато більше фізіологічних і психологічних процесів та змін, ніж у зрілому. Біологи стверджують: життя метелика-одноденки не менш насичене враженнями, ніж життя сторічної черепахи.

Свого часу французький фізіолог П'єр Леконт де Неї зауважив з цього приводу: «Для 10-річної дитини час плине вчетверо повільніше, ніж для 50-річного чоловіка. Молоді й старі, котрі живуть в одному й тому само просторі, живуть у різних світах, де час плине по-своєму».

Хто з нас не казав сам собі досить часто: якби в мене був час, я зробив би й те, й інше?.. На жаль, більшість наших задумів не здійснюється. Тоді, коли нам вдається здобути знання,

досвід, хист, щоб нарешті активніше творити й одержувати вітиху від життя, воно вже добігає кінця.

А скільки ж узагалі здатна прожити людина – сімдесят, вісімдесят, дев'яносто років? За розрахунками учених-біологів, тривалість життя будь-якого організму може дорівнювати від 7 до 14 періодів часу, протягом якого цей організм досягає зрілості. У людини зрілість настає в 20–25 років. Отже, її життя могло б тривати 140–280 років.

Деякі геронтологи ще в 50-ті роки минулого століття, покрутивши арифмометр, висловили таку думку: «Людина може прожити 300, 400 й навіть 1000 років, якщо її організм забезпечуватиметься всіма необхідними для життєдіяльності речовинами» (доктор Кристоферсен з Лондона). Його співвітчизник природознавець Роджер Бекон, котрий спеціально вивчав проблеми довголіття, був перекоаний: нормальна тривалість людського життя – 1000 років. Давні греки (пеласги) вважали: померти в сімдесят – це майже те саме, що померти в колісці. Як стверджують давньогрецькі історики, тривалість життя пеласгів становила принаймні зо два століття. Причому до останніх своїх днів вони не втрачали енергійності, а волосся їхнє не сівило.

Наведемо кілька показових реальних прикладів з історії. 1500 року в Йоркширі (Англія) народилася людина на ім'я Дженкінз, котра прожила 170 років. Томас Парр (народився в Лондоні в 1588-му) помер у 152-річному віці. Лише трьох років не вистачило для третього золотого весілля відомим рекордсменам подружнього життя (147 років): чоловік

прожив 173, а дружина – 184 роки. У віці до ста п'ятдесяти ці люди мали вигляд 50-річних.

Сьогодні середня тривалість життя людини – 70 років. Тому сама думка про те, що можна жити набагато більше й не старіти, видається фантастичною. Ми налаштовані на нетривале життя, і 180 років для нас – фантастика.

Дехто помилково вважає: людина може жити довго, не хворіючи та не старіючи, якщо повернеться назад, «щонайближче до природи». Та яким має бути цей крок назад? Гойдатися на гілках? Чи оселитися в печерах і вдягтися в звірині шкури?

На переконання доктора Едварда Бьорца, колишнього президента Американської медичної асоціації, первісна людина не була здоровою. Вона не вибирала харчі, їла те, що спромоглася здобути в даний момент, а тому її організм часто бракувало потрібних речовин. Це засвідчують знайдені кістяки первісних людей з величезною кількістю фізичних недуг. У наших далеких предків, наприклад, рано псувалися зуби через гострий дефіцит мінеральних солей і вітамінів.

А нині людина сама може подбати про своє здоров'я й «насититися життям». І, можливо, нащадкам Авраама зі Старого Завіту саме для цього потрібні дві-три власні копії? Хіба ж можуть первородні запасні «фрагменти» зрівнятися з нинішніми «протезами», начиненими найсучаснішою електронікою?! Ми, звичайно, ще дуже далекі від того, щоб зрозуміти всі переваги власного клонування і досить невиразно уявляємо собі старість без виснажливих для тіла й душі хвороб.

Довголіття як товар

Що ж до етичних проблем, то за умов ринкової економіки їх практично не існує. Тривалість життя дедалі зростає. І, хоч як це дивно, стає ринковим товаром. Для заможних існує можливість купити собі донорський орган, а то й цілий комплект органів. Відомо, що й нині багаті люди живуть, як правило, довше від своїх бідних співгромадян: вони в змозі і краще харчуватися, і краще лікуватися, і краще відпочивати. Середня тривалість життя в розвинених країнах зазвичай набагато вища, ніж у державах так званого третього світу.

І безсмертя теж стане товаром, хоче цього людство чи ні! Джина вже випущено з пляшки. І хоч би скільки заборонних законів приймали, діятиме давня мудрість: «Закон – що дишло...». Хіба мало в нашому світі ухвалюють законів, котрі свавільно й безкарно порушують, насамперед багатії та можновладці?! Так буде й з усіма заборонними санкціями стосовно клонування людини. Справді,

якщо мільйонерові на смертному одрі нададуть за кілька мільйонів доларів можливість замінити певні органи для збереження його життя, хіба цьому завадить якийсь закон?..

Сьогодні вчені всього світу об'єдналися для боротьби з тим, що руйнує людський організм, – із процесами старіння та передчасною смертю. В лабораторіях, клініках народжуються диво-відкриття, здійснюються навіть сьогодні реальні кроки для подовження тривалості життя. Деякі геронтологи вважають, що вже нині відсунути настання старості цілком можливо. «Старість – це хвороба, і вона цілком виліковна», – стверджують вони. На конгресі медиків у Швейцарії 100 лікарів висловили одностайну думку про те, що ознаки старіння в 80 років є передчасними й людина має жити як мінімум до 140.

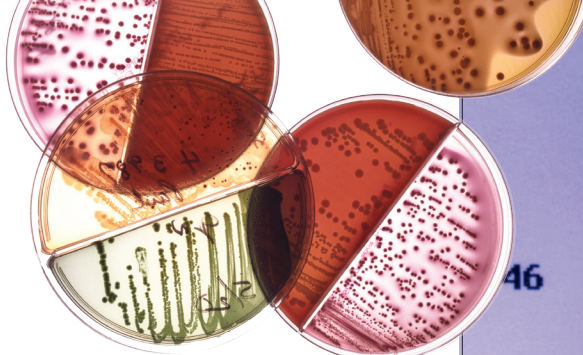
Метод клонування *homo sapiens* дасть змогу постійно забезпечувати медичні заклади набором запасних органів. І скільки тоді зможе прожити людина? Відповідь отримаємо просто фантастичну: безкінечно! Отже, від початку експериментів з клонування людини слово «безсмертя», яке досі найчастіше згадувалося в казках про Кашея або в фільмі «Горець», «пропищеться» й у серйозній науковій літературі.

На терезах справедливості

Однак не все так просто. Соціально-економічні відносини зіткані з суперечностей, від жорстких і масштабних до майже невидимих, заретушованих майстерними компромісами. Вони вочевидь загрожують скинути сучасну цивілізацію з її накатаної колії. Спробуємо подивитися правді в очі, уявляючи собі майбутнє клонування людини, бодай через кілька десятиків років.

Спочатку суспільство з подивом помітить появу прошарку довгожителів, котрі, поза сумнівом, належатимуть до заможних людей – бізнесменів, політичних діячів, рок-зірок, авторитетів кримінального світу тощо. Потім стане відомий секрет їхнього довгожителівства. Обиватель, певно, з жахом дізнається, що існує та процвітає нелегальний бізнес клонування людей. Представники еліти наймають підпільні лабораторії, які вирощують їхні копії – біологічні, позбавлені свідомості, на всі випадки життя – від невиліковного захворювання до каліцтва, скажімо, в автокатастрофах.

Що може статися далі? У людській душі закладено прагнення до рівності. Однак бажання виділитися, відмежуватися, одержати якнайбільше – також властиве людській натурі. Суперечливе співвідношення рівності й нерівності є

серцевиною концепції справедливості, які історично змінювали одна одну. Що ж саме через кілька десятиліть розумітимуть під справедливістю, з одного боку, багатії, а з другого – історично знедолена більшість населення тієї чи іншої країни, а то й планети в цілому?

Можливо, широка «демократична» громадськість висуватиме принцип «рівності можливостей» і гасла на кшталт: «Довголіття – дітям!», «Безсмертя – старим!», «Право на безсмертя – невід'ємне право кожного громадянина!», «Смерть за безсмертя!» тощо. Суспільство ще більше, ніж нині (причина ж того варта!), розколеться на дві нерівні частини й нагадуватиме елліністичну модель: згори – кілька десятків тисяч безсмертних небожителів, знизу – багатомільйонна громада смертних.

Еліта на олімпі прагнучиме зробити безсмертя виключно своїм привілеєм і встановить жорстку ієрархічну диктатуру. Із зростанням чисельності населення (через безсмертя обраних) постане питання про непотрібність дітонародження... Що ж далі? Смертне людство навряд чи змириться зі своїм становищем та існуванням безсмертної еліти. А еліта, ймовірно, прагнучиме позбутися смертної більшості, котра створюватиме проблеми, замінивши її роботами.

У зіткненні двох безкомпромисних сил ставки здатні злетіти так високо, що сама цивілізація стане заручницею пристрастей, розігрітих до небачених раніше температур. Жорстока логіка сучасного, та й попереднього, цивілізаційного розвитку засвідчує: подібний до змалюваного сценарій цілком може стати реальністю.

Чи варто відчиняти «двері у вічність»?

Десятки століть людство накопичувало знання про життя, смерть, безсмертя. Вдумливо вчитаймося в мудрі висловлювання великих:

«Відчуття життя стосується речей, які самі по собі дають задоволення, тому що життя – благо за природою» (Арістотель).

«Найстрашніше зло – смерть – не має до нас жодного стосунку: коли ми є, то смерті ще нема, а коли смерть настала, то нас уже нема» (Епікур).

«Існує право, за яким ми можемо забрати у людини життя, однак немає права, за яким ми могли б відняти в неї смерть» (Ф. Ніцше).

«Якщо життя – благо, то благом є й смерть, яка є необхідною умовою життя» (Лев Толстой).

46

49

5

12

18

Y

«Найлегше в житті – померти, найважче – жити» (А. Азад).

«Найперша умова безсмертя – смерть» (С. Є. Лец).

«Хто помер, але не забутий, той безсмертний» (Лао-Цзи).

«Життя – це боротьба за безсмертя» (М. Пришвін).

Ці багато в чому суголосні висловлювання розділять десятиліття, навіть століття! Який яскравий прояв мудрості людства! Звісно, як писав Лев Толстой, «для сприйняття чужої мудрості потрібне передусім самостійне мислення». Саме самостійне мислення й дає змогу досить достовірно прогнозувати майбутнє, спираючись на мудрість минувшини й сучасні знання.

Усе живе хоче жити. І цілком закономірним є бажання людини вибратися зі скрути, відвести від себе витяги фатальних загроз. І пошуки ці не безнадійні, якщо людина сама по собі є закономірним етапом у розвитку матерії, а не випадковою аномалією. «Я вірю, що людство віднайде розумне розв'язання складного завдання щодо здійснення величнього, необхідного й неминучого прогресу за умови збереження людського та природного в природі», – так коментував фатальні умонастрої другої половини ХХ століття творець ядерної зброї Андрій Сахаров.

Звичайно, виклики, які загрожують існуванню людства, за останні роки стали ще серйознішими, ніж ті, що їх мав на увазі видатний академік. Але й нині, безумовно, залишається в силі положення про те, що передовсім воля освіченої людини, озброєної знанням об'єктивної реальності та вірою у високий смисл свого існування, є найважливішою рушійною силою світової історії.

...На майданчику Каліфорнійського університету в США споруджено дивну скульптурну групу, в котрій постає і знаменитий, знайомий усім роденівський Мислитель, щоправда, у дещо інших пропорціях і своєрідному оточенні. Центром ансамблю є інший витвір – величезні мідні двері. Вся композиція наче уособлює те саме, сакраментальне: «Залиш надію всякий, хто сюди увійде...». Мимоволі народжується думка: зайнятий розв'язанням складних і неоднозначних проблем стратегічного й оперативного планування, масштабною перебудовою економіки, реалізацією нової схеми глобалізації відносин країн і народів сьогоденішній світ упритул підійшов до заборонених мідних дверей... І митрополит Антоній (Блюм) попереджає: «Дуже небезпечними є спроби відчинити двері у вічність – можна не встигнути відсахнутися від прірви...».

Відомий учений, один із творців ядерної та нейтронної фізики італієць Енріко Фермі поставив перед собою запитання: чому інопланетяни жодного разу не побували на Землі, не зробили спроби вступити в контакт з нашою цивілізацією? І ось 1950 року він зробив дуже простий, на перший погляд, навіть сумнівний висновок, який з того часу багато хто намагався заперечити, але ніхто так і не зміг спростувати. «Або земна цивілізація – єдина в усьому Всесвіті, – вважав Е. Фермі, – або ж будь-яка інша цивілізація технологічно досить розвинута для того, щоб вступити в контакт з іншою цивілізацією, приречена на самознищення, найімовірніше – в результаті невідворотної техногенної катастрофи.

Новий етап еволюції на Землі (якщо він настане) не може прийти автоматично. Це – такий само революційний стрибок, яким була поява на планеті спочатку Життя, а потім – Розуму. Однак, якщо перші два були результатом процесів природної еволюції або самоорганізації матерії, то третій етап може бути організований людиною, її інтелектом, талантом, волею!».

Наука спроможна визначити заборонну межу пізнання. Вона може дати необхідні рекомендації щодо поведінки людей. Уже багато чого вона пропонує й сьогодні. Але суспільство має бути здатним сприйняти її рекомендації, виробити нові моральні настанови, нову мораль. У тому числі й позицію стосовно клонування людини. Адже, можливо, безсмертя і є тією заборонною межею, перейшовши яку гинули наші побратими за розумом у далекому Космосі?!

* * *

...Сильні й суперечливі почуття охоплюють кожного, хто замислюється нині над долею нашого світу через 20, 30 або 50 років, над тим майбутнім, в якому житимуть наші онуки та правнуки. Ці почуття – і страх перед труднощами та трагічними небезпеками надзвичайно складного майбуття, і водночас надія на силу розуму людства, здатну протистояти хаосу, що насувається. Це – також віра в невпинний і нестримний науково-технічний прогрес, який протягом тисячоліть жили найсвітліші помисли та прагнення гуманістів і який сьогодні має проявити себе не в нових глобальних загрозах для людства, а в добрих намірах, слугуючи справі впорядкування світу, поліпшення життя всього населення планети. Сподіватимемося...

Гідна старість в Україні – розкіш?

Спостерігаючи під час Євро-2012 за британсько-шведсько-німецькими бабусями й дідусями, які, насолоджуючись життям, цілими «батальйонами» пересувалися Києвом, мені іноді хотілося плакати з досади. Адже їхні ровесники українського гатунку, якщо їм не допомагають діти, часто не можуть дозволити собі зайву поїздку не те що за межі країни, а й навіть до рідні чи на присадибну ділянку. Для переважної більшості пересічних українців гідна старість, хоч як це прикро, не стає розкішшю, а пенсія означає жити за межею бідності.

А ось мінімальна пенсія, скажімо, у США починається з 300 доларів. Причому й для тих, хто жодного дня не працював на благо держави. Тим же, хто має бодай невеликий трудовий стаж, платять від 600 доларів. Звичайні накопичувальні пенсії від приватних фондів починаються з 700–800 доларів.

Німеччина – країна пенсіонерів (майже чверть населення – люди старші за 65 років). Німцю, який навіть не має пенсійного стажу, все одно платять «мінімум» – 350 євро. На таких само умовах отримують «індульгенції» від держави й численні емігранти (хоча їм сплачують не пенсію, а соціальну допомогу). У середньому пенсія літнього німця сягає приблизно 810 євро.

Задушевні слова «нічого на землі не проходить безслідно...» з пісні відомого барда Олександра Градського влучно передають почуття до тих, у кого за плечима прожите життя, викликають до них повагу. Та мало хто знає (вочевидь, і більшість безпосередніх «винуватців» ушанування), що **1 жовтня** в усьому світі відзначається **Міжнародний день людей похилого віку**. Наша незалежна держава підтримала ініціативу міжнародної спільноти й з 1991 року також вшановує літніх людей. Крім того, **1 жовтня Україна відзначає День ветерана**.

Тож огляньмося довкола й не залишаймося байдужими до людей похилого віку: ветеранів, пенсіонерів, інвалідів, самотніх. Вони – поруч і потребують нашої допомоги, а може, просто щирої усмішки чи доброго слова.

Колектив журналу «Віче» з нагоди Міжнародного дня людей похилого віку та Дня ветерана зичить їм усіх гараздів.

С. Д.